

6. Szakképzés a közoktatásban, a közoktatás és a munka világa

 agoraoktatas.hu/6-szakkepzes-a-kozoktatasban-a-kozoktatas-es-a-munka-vilaga-tanulmany/

Szenes György

A szakképzés helye a közoktatásban, iskolaszervezet

Készült az Agóra Oktatási Kerekasztal szakképzési munkacsoportja közreműködésével

Helyzetkép

A szakképzés nehezen találja meg a helyét közoktatási rendszerünkben. Ez a tény annál is szomorúbb, mert **a tanulók mintegy 2/3-a vesz részt iskolai rendszerű szakképzésben** – a középfokú oktatásban tanulók 41 %-a szakközépiskolában, 25 %-a szakiskolában tanul.

Kimondhatjuk, hogy az elmúlt időszak oktatási reformjainak^[1] legnagyobb vesztese a szakképzés volt.

Az iskolarendszerű szakképzésnek a közoktatás és a munkaerőpiac igényeit egyaránt ki kellene elégítenie. Ma egyik elvárás sem teljesül.

A kilencvenes évek elején a gazdaság szereplői biztosan számíthattak olyan jól képzett munkaerőre, amely a hazai szakképző iskolákból került ki. Fiatal szakembereink keresettek voltak Nyugat-Európában is. Napjainkban azonban egyre többször halljuk a hazai kis és nagyvállalatok, a multinacionális cégek képviselőitől, hogy nincsenek megelégedve a fiatalok felkészültségével.

A szakképzésen belül ki kell emelni a tanulók mintegy egynegyedét érintő **szakiskolai képzés** problémáját. A rendszerváltás után a társadalomban és a közgondolkodásban olyan rohamos változások következtek be, amelyek teljesen új helyzetet teremtettek. A gimnáziumi és szakközépiskolai expanzió következtében többségükben a leghátrányosabb helyzetű, rosszul teljesítő tanulók kerültek szakiskolákba, akikben az általános iskola nem volt képes kialakítani a tanulás iránti motivációt, a szakmatanuláshoz szükséges kompetenciákat. E tanulók szociokulturális háttere sem ösztönzi gyermekét a tanulásra.

A szakiskolákban a 9-10. osztályokban tanulók jelentős hányada – 30-40%-a – lemorzsolódik, nem tud eleget tenni a tantervi követelményeknek.

A fiatal pályakezdő szakképzettek munkaerő-piaci, vállalati elégedettségi vizsgálatainak során a munkaadók leginkább a fiatal szakmunkások gyakorlati felkészültségét, illetve a munkavégzéshez szükséges szociális kompetenciáinak hiányát kifogásolják.

A fenti helyzet kialakulásához hozzájárult, hogy a 90-es évek végén a NAT bevezetésével együtt járó változások nem hozták meg a kívánt eredményeket. Az oktatáspolitikai azon elképzelésével – amely 2010-ig volt jellemző az oktatás irányítására -, hogy az általános képzést meg kell erősíteni, alapvetően egyet lehet érteni, de ennek gyakorlati megvalósítása és törvényi szabályozása egyaránt problematikus volt.

Beszűkült az iskolák mozgástere, a szakképzés mindkét iskolatípusában igen nehezzé vált a szakmacsoportos alapképzés megtervezése és megszervezése.

Az elszegényedő családok nem tudták elfogadni, hogy a szakmát tanuló gyermekük 19 éves korában válik keresőképesé.

Erre a problémára azonban nem az a megfelelő válasz, hogy 2012-től minden szakiskolai képzés az általános iskolát követően három év. Ez szakmailag elfogadhatatlan. Ugyancsak tarthatatlan, hogy a 2011-ben elfogadott köznevelési és szakképzési törvény alapján a szakiskolai képzésben a közismereti tartalmak oktatása katasztrofálisan lecsökkent.

Beavatkozási pontok, változtatási javaslatok

A szakképzés tartalmi szabályozásában felül kell vizsgálni:

- Az Országos Képzési Jegyzéket (OKJ), a szakmai és vizsgakövetelményeket (SZVK), valamint a szakképzési kerettanterveket át kell vizsgálni
- a moduláris tantervi építkezés, az átjárhatóság, a zsákutcamentes képzés szempontjából, valamint abban a tekintetben, hogy
- hogyan növelhető a rész-szakképesítések száma, különös tekintettel a sajátos nevelési igényű tanulóakra;
- a felnőttképzésben hogyan számítható be a résztvevők előzetes tudása, ezáltal képzési idejük hogyan csökkenthető.

A Köznevelési törvényben és a Nemzeti alaptantervben megfogalmazottak közül a szakképzés számára elfogadhatatlan:

- A tankötelezettség leszállítása 16 éves korra.
- A NAT túlsúlyos tananyag tartalma miatt a szakközépiskolák és a gimnáziumok többségében nem teljesíthető, a szakiskolásokra pedig nem is vonatkozik. (Kérdés, hogy kié akkor a Nemzeti alaptanterv?)
- A kerettantervek csak 10 %-nyi szabadságot adnak a helyi tanterv készítéséhez.

Az új Szakképzési törvény és a Köznevelési törvény a szakképzés két iskolatípusa számára az alábbi szabályozási pontokon elfogadhatatlan:

Szakiskola:

- A szakiskolai képzés zsákutcás tanoncképzéssé vált.
- A közismereti óraszám heti 12 óra lett, ebből 5 testnevelés és 1 osztályfőnöki óra. Illúzió, hogy ilyen képzés után két év alatt fel lehet készülni az érettségire.

- Az egységesen három éves szakmunkásképzés nem felel meg a XXI. század igényeinek.
- Tanulószerződés kötése és a tanulók vállalati gyakorlólhelyre történő kivitele már a 9. osztálytól lehetőségessé vált, holott a vállalatok többségénél ennek se személyi, se tárgyi feltételei nem állnak rendelkezésre.

Szakközépiskola

Az új Köznevelési Törvény szerint:

- A szakközépiskolában végzetek csak szakirány szerinti felsőoktatás irányában tanulhatnak tovább. Ezt semmi nem indokolja, hiszen az érettségi kötelező tantárgyai és követelményei a két középiskola-típusban egységesek.
- Kötelező szakmai tantárgyat választani 5. érettségi tantárgyként. Miért kötelező a szakmai érettségi vizsgatantárgyból vizsgázni azoknak a tanulóknak, akik pályát kívánnak módosítani? Ugyanakkor ez a szakmai érettségi vizsga – elképzelések szerint – munkakör betöltésére jogosít. Ez irreális, mert a szakközépiskola 9-12 osztályaiban elsajátított szakmai alapismeretekkel szakmai munkakört nem lehet betölteni, ez a tanulók és a szülei félrevezetése.
- 5000 főnél nagyobb létszámú szakképző iskolákban gondolkodnak a törvényalkotók. A hazai iskolák infrastruktúrája ezt csak papíron teszi lehetővé, tényleges integrációra nincs lehetőség. Mi lesz az iskolák szakmai önállóságával? Ezekben a mamutintézményekben hol marad a nevelés, amelynek a fontosságát állandóan hangoztatják?
- A törvényi szabályozástól függetlenül a szakképző iskoláknak szorosabb együttműködést kell kiépíteniük a gazdaság szereplőivel. Ezért alapvető fontosságú a gazdálkodó szervezetek számára is a gyakorlati képzés súlyának és szerepének erősítése, illetve a gazdaság igényeihez igazítása. Ugyanakkor a gyakorlati képzést teljes egészében nem lehet a gazdálkodó szervezetekre bízni. A manuális alapképzés, a szakmacsoport gyakorlati alapismeretei elsajátításának terepe az iskolai tanműhely. Tanműhelyi körülmények között lehet a leghatékonyabban fejleszteni a szakma gyakorlásához szükséges legfontosabb kompetenciákat.

A szakképzés struktúrájának javasolt modellje, különös tekintettel a közoktatás más területeihez való kapcsolódásra

A fejlesztés során a szakiskolai képzésben jelentős, a szakközépiskoláéban kisebb változtatások szükségesek. Ezen változtatásokra teszünk javaslatot. Javaslatunkban röviden megemlíjtük a gimnáziumokat is, hiszen szakképesítést gimnázium után is szerezhettek a tanulók. A javaslat a moduláris építkezésű szakképzési szerkezetet és tartalmat vázolja fel, amely a mellékelt ábrán követhető.

Gimnázium

Gimnáziumainkban az általános műveltséget megalapozó, azt bővítő és megerősítő oktató-nevelő tevékenység folyik. A gimnázium alapfeladataként megfogalmazható, hogy felkészít az érettségi vizsgára, a felsőfokú tanulmányok megkezdésére, vagy a munkába

állásra.

A különböző szerkezetű gimnáziumok között szakképzési kapcsolódásuk szempontjából nincs különbség. Az általános iskolához különböző pontokon illeszkedő 4-6-8 osztályos gimnáziumok szakképzési kötődése a fakultációkon keresztül nem jelentős, a gimnáziumot végzett tanulók csak az érettségi vizsga letétele után kezdenek el a szakképzést, illetve ettől az időponttól kezdve folytathatnak felsőfokú tanulmányokat. A középfok és felsőfok közötti választást elsősorban a képességek és a tanulmányi eredmények befolyásolják.

A gimnáziumi érettségi utáni szakképzést az Országos Képzési Jegyzék (OKJ) szabályozza. Az érettségihez kötött képzési idő a szakmák túlnyomó többségénél két tanév, de ennél rövidebb és hosszabb képzési idejű szakképesítések is léteznek.

A gimnáziumot végzettek szakképzésben való részvétele az informatikai és gazdasági területeken számottevő, de a műszaki és agrár területeken a középfokú szakember-utánpótlást teljes egészében a szakképző iskoláknak kell biztosítaniuk.

Szakközépiskola

A középfokú iskolai rendszerű oktatás és nevelés legelterjedtebb szintere a szakközépiskola. Ebben az iskolatípusban közismereti és a szakmai műveltséget megalapozó szakmacsoportos alapozó oktatás folyik. A tanulók a 12. osztály befejezésekor érettségizhetnek, felkészülhetnek felsőfokú tanulmányaik megkezdésére, a szakmaválasztásra, vagy a munkába állásra.

A mai szakközépiskolában a 9-12. évfolyamokon – az általánosan művelő közismereti tantárgyakon kívül – szakmai (alapozó) tantárgyakat is oktatnak a négy év alatt 1100-1200 órában. A szakmai alapozás két szakaszban valósul meg: más-más időkeretben a 9-10 és a 11-12 osztályokban. A 9-10 osztályokban törekedni kell arra, hogy az egy szakmacsoportba tartozó szakképesítések alapozása lehető legtöbb közös tartalommal történjen. Az érettségit követő harmadik szakaszban a szakképesítés megszerzéséhez szükséges speciális szakmai ismeretek sajátíthatók el. A következőkben a 9-10. valamint a 11-12. osztályokról külön szólnunk, mivel e két szakaszban a szakmai alapképzésre fordítható időkeret különböző.

Első szakasz

A 9-10. osztályban folyó szakmacsoportos alapozás során az iskoláknak be kell tartaniuk a Nemzeti alaptanterv (NAT) követelményrendszerét, helyi tantervük készítésekor pedig figyelembe veszik az érettségi követelményeit és a kerettantervek követelményrendszerét, mert enélkül az iskolák közötti átjárhatóság nehezen valósítható meg. A szakmai alapozásra ebben a szakaszban úgy lehet az órakeret 15-20%-át fordítani, hogy a 80-85%-nyi közismereti oktatás ne szenvedjen csorbát.

Második szakasz

A 11-12. osztályban a szakközépiskolák folytatják a felkészítést az érettségi vizsgára, miközben szakmacsoportos alapozás is folyik. Ekkor a közismereti tantárgyakat a képzési idő 65-75%-ában, a szakmacsoportos alapozó ismereteket 25-35%-ában tanítják. Itt is a NAT, az érettségi követelmények és a kerettantervi előírások a szabályozó dokumentumok. E szakasszal a közismereti képzés befejeződik, a tanulók érettségit tesznek. A kötelező tantárgyakon kívül a tanuló szabadon választott szakmacsoportos szakmai alapozó tantárgyból is tehet érettségi vizsgát. (Ahogyan az előzőekben már utaltunk rá, az új köznevelési törvény kötelezővé teszi a szakmai tantárgyból az érettségi vizsga letételét).

A fenti két szakasz nem ad befejezett szakképesítést, de a megszerzett ismeretek, kompetenciák megfelelően dokumentálva a harmadik szakaszban beszámítást nyernek. (Az érettséggel záruló mintegy 1100-1200 órás szakmai alapozás – a jelenlegi szabályozással ellentétben – általában nem alkalmas arra, hogy munkakör betöltésére képesítsen).

Harmadik szakasz

A szorosán vett szakmai képzés az érettségi utáni szakképző évfolyamon történik. Ebben a szakaszban a szakmacsoportos szakmai alapozásra épített szakmaspecifikus ismereteket sajátítják el a tanulók. A képzést alapvetően az OKJ szakmai és vizsgakövetelményei, illetve a központi programok (az új szakképzési törvény ezt szakképzési kerettantervnek nevezi) szabályozzák. A szakmai képzés időkeretébe a 9-12. évfolyamon folytatott szakmai szakmacsoportos alapozó oktatás idejét és tananyagát (moduljait) a szakközépiskola beszámítja (amennyiben erről az intézmény a pedagógiai programjában rendelkezik). A beszámítással egy tanévvel lerövidíthető a szakképesítés megszerzésének ideje. A szakasz szakmai vizsgával zárul, ahol sikeres írásbeli, szóbeli és gyakorlati vizsgarészek teljesítése után OKJ szakképesítés szerezhető.

A szakközépiskolai képzés helyi tanterveit úgy célszerű az iskolának elkészítenie, hogy szakaszai egymásra épüljenek. A szakterületen belüli szakmacsoportos szakmai alapozásra különböző, differenciált képzési idejű és tartalmú szakképesítések építhetők. Ugyanazon szakmacsoportba tartozó másik szakképesítés megszerzéséhez nem kell előlről kezdeni a szakmai ismeretek elsajátítását, hanem csak azokból a modulokból kell vizsgát tenni, amelyek különböznek az első szakképesítés tartalmától.

A mellékelt ábrán található képzési modellből látható, hogy a korábban szerzett tudás a képzés teljes ideje beszámítható. Ezt könnyen átláthatóvá és zökkenőmentessé teszi a szakképzési tantervek moduláris építkezése. Az ábrából az is belátható, hogy a szakmai alapozásban részt vevők rövidebb idő alatt szerezhethetnek szakmai végzettséget azoknál, akiknek (például a gimnazistáknak) ebben korábban nem volt részük. A szakmai végzettség és a képzés során elsajátított modulok beszámíthatóak a felsőfokú (felsőoktatási) szakképesítés megszerzésének idejébe is, illetve kreditet jelenthetnek a felsőoktatásban.

Szakiskola (szakmunkásképző iskola)

A tanulók 20-30%-a feltehetően hosszabb távon sem fog érettségit adó iskolába járni. A társadalom alapvető érdeke, hogy ezek a gyerekek ne hagyják el az iskolarendszert szakképesítés nélkül. Számukra meghatározó képzési hely a szakiskola. Gyakori, hogy ebbe az iskolatípusba valamilyen hátránnyal (szociokulturális hátrány, tanulási nehézségek stb.) érkeznek a gyerekek.

Előkészítő évfolyam^[2]

Azoknak a gyerekeknek, akik nem végezték el a nyolc osztályt, a középfokú képzésből lemorzsolódtak, illetve nem megfelelő a felkészültségük, a szakképző iskolákban előkészítő évfolyamon szakképzésbe/középfokú képzésbe való bekapcsolódásra felkészítő oktatást kell biztosítani. Ennek megvalósítására jól bevált forma volt a Dobbantó program.

Fontos, hogy ezeken az évfolyamon személyre szabott oktatás történjék, kis csoportokban, életút-támogató pályaorientációval, fejlesztő pedagógus segítségével. Biztosítani kell, hogy ezek a tanulók a többi tanulóval közös intézményben a megszokottól eltérő tanulási környezetben, de olyan módszerekkel tanuljanak, amely lehetővé tesz számukra a felzárkózást, valamint az eredményes bekapcsolódást a szakmatanulásba, a középfokú képzésbe.^[3]

A szakiskolákban a szakmai képzés két szakaszban valósul meg.

Első szakasz (9-10. évfolyam)

A 10. osztály végéig alapvetően az általános műveltséget megalapozó oktatás-nevelés mellett, a szakmacsoportos szakmai alapozó elméleti és gyakorlati ismeretek oktatására is sor kerül 50-50%-os időkeretben. A gyakorlati oktatásban vélhetően jobban teljesítenek a tanulók, mint az elméleti és a közismereti tantárgyakban, ezért sikerélményhez jutnak. A szakmai alapozás ebben az iskolatípusban a különböző szakmacsoportokban elméleti, valamint tanműhelyben vagy laboratóriumban szervezett gyakorlati órákon folyik.

Második szakasz (11-12. évfolyam)

A szakmai specializáció különböző időtartamú lehet, melyet alapvetően a szakképesítés jellege határoz meg. A szakmai képzés befejezésére további két év állna rendelkezésre. Ezen alapmodellől el lehetne térni olyan szakképesítések esetén, amelyek kevésbé bonyolultak és így a szakmai képzésre a 9-10. osztályokat követendően egy év is elegendő. Ebben a szakaszban a szakmai képzést támogató közismereti oktatást is folytatni kell a képzési idő 15-20 %-ban, a szakmai képzésre az időkeret 80-85%-át kell fordítani.

Ebben a szakaszban tanműhelyi vagy vállalati körülmények között együttműködési megállapodás, vagy tanulószerveződés keretében folyhat a gyakorlati képzés. Fontos, hogy a gazdaság szereplői ebben a képzési ciklusban az eddiginél lényegesen nagyobb szerepet vállaljanak a gyakorlati képzésben.

A második szakasz szakmai vizsgával zárul.

Érettségire felkészítés

Azok a tanulók, akik a későbbiekben érettségi vizsgát kívánnak tenni, a szakmai vizsgájukkal egy időben vagy azt követően komplex alapműveltségi (alapkompétencia-) vizsgát tehetnek. Ezt a vizsgát az érettségi felkészítő szakasz bemeneti követelményeként célszerű előírni. Ezt követően kapcsolódnának be az érettségi vizsgára való felkészítésbe.

Ezzel a szakiskolai modellel zsákutcamentes, rugalmas, átjárható, a tanulók és a gazdaság igényeit kielégítő szakképzési rendszer alakulna ki.

Az iskolatípusok közötti átjárhatóságot az iskoláknak elő kell segíteni. Ez az átjárás esetenként nem automatikus, hanem különbozeti vizsga letételéhez köthető.

Felsőoktatási szakképzés (FSZ)

Ez a szakképzési forma az OKJ-ben érettségire épülő szakképesítéseket jelezte és felsőfokú szakképzésnek nevezték. Az új 2012. júliusban elfogadott OKJ-ből ezek a szakképesítések kikerültek, ilyen képzéseket a szakközépiskolák a jövőben nem folytathatnak, ezek kizárólag a felsőoktatás hatókörébe kerültek. Új elnevezésük Felsőoktatási szakképzés Az FSZ mintegy két évtizede honosodott meg a hazai szakképzési rendszerben, de az oktatási rendszer egészébe a mai napig sem ágyazódott be, a szakképzés és a felsőoktatás határán lebeg. Eredetileg gyakorlatorientált szakképzési formának szánták, valójában a felsőoktatási előkészítő tanfolyammá silányult. Munkaerő-piaci relevanciája nincs, a gazdaság ezt a végzettséget nem ismeri, nem igényli.

Ezt a képzési formát az oktatáspolitikának alaposan újra kellene gondolnia. Célszerűnek látszik a technikusképzés moduláris folytatásának tekinteni. Változtatás nélkül, a jelenlegi tartalommal az FSZ-képzések egy része diszfunkcionális, ezért felesleges.

Szakképzés és felnőttképzés

Bár tanulmányunk témája az iskolai rendszerű szakképzés, az egységes szakképzési rendszer okán elkerülhetetlen, hogy röviden foglalkozzunk a felnőttképzésnek az Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképesítések megszerzésére irányuló programjaival, valamint rövid ciklusú munkaerő-piaci képzéseivel is.

Úgy véljük, hogy a gazdaság szereplőinek, a kamaráknak ezen a területen kellene az irányítást megkapniuk. Hiszen a gazdaság az át- és továbbképzési (felnőttképzési) rendszeren keresztül tud gyorsan és hatékonyan munkaerőhöz jutni. Az iskolarendszerű szakképzés soha nem tudja kielégíteni a munkaerőpiac rövidtávú igényeit – nem is ez a feladata.

Az elmúlt években sok vád érte a felnőttképzőket, a felnőttképzést azért, hogy sokszor rendkívül alacsony óraszámokban határozták meg a szakképesítés megszerzéséhez szükséges időt, ezzel devalválódott maga a képzés, a képzés tartalma is. Az új OKJ ezt az anomáliát megszünteti, mert meghatározza azt az óraszámot, amelyet a képzőknek az iskolarendszeren kívüli szakképzésben biztosítaniuk kell a szakképesítés megszerzéséhez. Ezek az óraszámok azonban olyan magasak, hogy szinte lehetetlenné teszik a szakképesítés megszerzésének finanszírozását. Fontos feladat, hogy a felnőttképzésben meg kell találni a szakképesítés megszerzésének reális időkeretét oly módon, hogy a résztvevők előzetes tudását be kell számítani.

A felnőttképzés a szakképzés szerves része, fontos szerepet tölt be a hátrányos helyzetűek szakképesítéshez jutásában a „második esély” iskolájaként valamint a rövidciklusú munkaerőpiac azonnali igényét kielégítő át – továbbképzésekben.

Ábramelléklet

Rövidtávú javaslat a szakképzés iskolaszervezetére és a szakma/közismeret arányra ⇒

[1] Részletesen lásd *A szakképzés magyarországi története és jelenlegi szabályozása, helyzete* c. kiegészítő anyagot

[2] A hazai gyakorlatban ezeket az osztályokat inkább „felzárkóztató évfolyam”-nak szokás nevezni. A felzárkóztató oktatást, különösen a HÍD programokat sokan a szegregáció veszélye miatt elutasítják, mások elengedhetetlennek tartják, különösen az általános iskola jelenlegi teljesítménye mellett. Ilyen jellegű képzések sikeresen működnek pl. Svájcban, Ausztriában, Németországban, Dániában.

[3] Részletesen lásd Bognár Mária: *A szakképzés speciális osztályai* c. kiegészítő anyagot